

HULLÓIDŐ

Székely identitásépítés a 19–20. században

Szerkesztette:

BÁRDI NÁNDOR

Kriterion Kiadó – HUN–REN Társadalomtudományi Kutatóközpont
Kolozsvár – Budapest, 2023

Ez a munka a HUN–REN Társadalomtudományi Kutatóközpont
Kisebbségkutató Intézet Székely önképzés a 19–20. században NKFI 128848.
sz. projekt és a BTK Történettudományi Intézet Trianon 100 Lendület Program
segítségével készült.

Lektorálta:
Filep Tamás Gusztáv

A kiadvány megjelenését támogatta a Nemzeti Kulturális Alap,
A HUN–REN Társadalomtudományi Kutatóközpont
és az NKFI 128848. sz. programja.

© HUN–REN Társadalomtudományi Kutatóközpont 2023
© Szerzők, 2023

ISBN 978-973-26-1278-1

TARTALOM

SÁNDOR KLÁRA	
Székelyből magyar, írásból rovás – a székely írás székely identitást jelző funkciójának visszaszorulása.....	7
ORBÁN ZSOLT	
A Székely Nemzeti Párt.....	35
ABLONCZY BALÁZS	
Az alapító atyák. Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete	74
NAGY SZABOLCS	
Egy fontos identitásépítő műhely – Székely Hadosztály Egyesület	106
SZŐCSNÉ GAZDA ENIKŐ	
Háziipari mozgalmak a székely identitásépítés szolgálatában.....	130
BOKOR ZSUZSA	
A székely nagyasszony testőrei. Vallásosság és identitáskeresés a két világháború közötti Székelyföldön	175
MOHAY TAMÁS	
Csíksomlyó, a nemzeti kegyhely.....	209
VALLASEK JÚLIA	
Brandes feltámadás. A székely identitás változatai az erdélyi magyar irodalomban.....	250

Sándor Klára

Székelyből magyar, írásból rovás

A székely írás székely identitást jelző funkciójának
visszaszorulása¹

A székely írás magyarországi kultuszát látva, s ismerve a székely írás történetének azt a vonatkozását, hogy legalább a XIII. századtól már a székely identitás jelzését szolgálta, kézenfekvőnek gondolhatnánk, hogy a székely írás használata ma is szerves része a székely identitás jelzésére használt szimbólumkészletnek: hogy szinte minden székely település nevét kiírják székely betűkkel is, hogy kedvelt eszköze legyen a márkázásnak, hogy a székelyföldi iskolákban nagy számban működjenek a székely írással foglalkozó szakkörök, és így tovább. Úgy tűnik azonban, ez mégsem így van: a székely ábécé és annak használata ma korántsem olyan markáns szimbóluma a székely identitásnak, mint amilyen – elvileg, a fotelban előállított okoskodás, másképp fogalmazva „a józan ész” – alapján lehetne. Az alábbiakban azt vizsgálom, mennyiben játszhat ebben szerepet a székely írás identitásjelző funkciójának története s mai magyarországi kultusza.

Írás és identitás

Bár vannak, akik az írásrendszerekre pusztán mint a nyelvet – és információt – rögzítő eszközre tekintenek, mára már lényegében közhelyszámba megy, hogy ha egy közösségnek vagy egyénnek több írásrendszer (vagy akár betűkészlet, helyesírás) között lehet választania, akkor ezek a választások ugyanúgy identitást kifejező aktusok is egyben, mint a nyelvek, nyelvváltozatok, stílusváltozatok közötti választások.² Következésképpen az írásnak mint tevékenységnek nem csak az információk rögzítése lehet a célja, hanem, éppen

¹ A tanulmány elkészítését az OTKA (K 115748) támogatta.

² L. pl. Coulmas, Florian: *Writing Systems: An Introduction to Their Linguistic Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003; Sebba, Mark: Sociolinguistic approaches to writing systems research. *Writing Systems Research*, 1(1), 2009. 35–49; Unseth, Peter: The sociolinguistics of script choice: an introduction. *International Journal of Sociology of Language*, 192, 2008. 1–4.

e választás révén, az identitás kifejezése is. Ha egy-egy írás emlékeit vesszük számba, többnyire mindkét funkció érvényesülésére találunk példákat. Sok szövegre jellemző, hogy az írásrendszer megválasztásának nincs különösebb jelentősége, az írott szöveg létrehozásában az információ rögzítése dominál – arra azonban nemigen ismerünk példát, hogy egy írásrendszernek lényegében csak identitást kifejező szerepe legyen, s ne legyen olyan emléke, amelyben egyáltalán fontos volna az információ. A székely írás azonban ilyen: eddig megismert emlékei közül talán egyedül a Bolognai Emlék naptárának lehet az identitásjelzésen túl más funkciója.³ A többi emlék esetében egyértelmű, hogy szerzőik számára nem a leírt szöveg tartalma volt fontos, hanem az, hogy a szöveget székely betűkkel írták.

A székely írás emlékei és identitásjelző szerepük

A székely írás emlékei két nagy csoportra oszthatók: az egyikbe a székelyföldi templomokban fennmaradt feliratok tartoznak, ezek a XIII. század vége és a XVII. század utolsó harmada között keletkeztek. A másikba ábécék, tankönyv, naptár, latin nyelvű könyvekbe írt glosszák, emlékkönyv-bejegyzések, latin szövegbe ékelt titkos följegyzések: ezek a kéziratban fennmaradt emlékek a XV–XVIII. század között keletkeztek, nagyobbik részük a XVII–XVIII. században, zömük nem Székelyföldön.⁴

A székely írás történetében mindvégig más volt az írásnak és használatának szimbólumértéke Székelyföldön, és más Székelyföldön kívül, más, ha székelyek használták, más, ha nem székelyek. Már a székely írásról szóló legkorábbi híradásokból arra lehet következtetni, hogy az írás a székely népcsoport egyik etnikai jellegű identitásjelző szimbóluma volt. A további évszázadok alatt ez a szimbólumszerep bonyolult átalakulásokon ment át. Székelyföldön folyamatosan fennmaradt, sőt elterjedtebbé vált az írás székely identitást jelző funkciója, de az aktuális történelmi háttér átértelmezte szimbolikus jelentését: használata, ismerete, a vele való foglalkozás mást jelent-

³ Kiadása: Sándor Klára: *A Bolognai Rovásemlék*. Szeged: Magyar Őstörténeti Kutatócsoport, 1991. Elképzelhető, hogy a naptárt azért írták székely betűkkel, mert a Keleten maradt magyarok megtérítéséhez szánták segédletnek, s a naptár készítői úgy vélték, az őshazában maradt magyarok talán jobban értik az általuk ősinek gondolt írást – az írást nem választották el fogalmilag a nyelvtől (l. Sándor Klára: *A székely írás reneszánsza*. Budapest: Typotex, 2017a).

⁴ Az emlékek összegyűjtve: Sándor Klára: *A székely írás nyomában*. Budapest: Typotex, 2014a. Már nyomdában van a *Székely emlékek* jóval bővebb tára, Benkó Elek, Sándor Klára és Vásáry István munkája.

hetett a középkori székely mesterembereknek, mást a román származású, magyarul és latinul író Kájoni Jánosnak⁵, mást Trianon után, mást a Ceausescu-időkből és mást napjainkban, az erdélyi magyarság politikai-ideológiai tagolódásának megjelenését követően.

Székelyföldi templomfeliratok és identitásjelző szerepük

Németh Gyula figyelt föl rá, hogy a templomfeliratok többsége Székelyudvarhely környékén található. Az utóbbi évtizedekben előkerült néhány további emlék, de alapjaiban ezek sem változtatták meg a képet.⁶ Nem tudjuk, mi lehetett ennek az egyenetlen eloszlásnak az oka, valószínűnek látszik, hogy a székelység belső presztízsvizonyaival van összefüggésben.⁷

A templomfeliratok némelyikét gondos munkával készítették: vagy kőbe faragták őket, vagy a mennyezetre, falra, karzatra vannak (voltak) festve. Ezeket mesteremberek készítették, többnyire a nevüket s esetleg a munkavégzés tényét rögzítették székely betűkkel. Más feliratok inkább esetlegesen, jóval kevesebb munkával s nyilván kevesebb idő alatt készültek: ezeket többnyire a vakolatba karcolták szerzőik. Némelyikük a pap nevét örökítette meg, többségük azonban a székelyföldi templomokban is gyakori „itt jártam”-típusú felirat – a latin betűs *hic fuit*-jellegű karcolások szinte ellepik egyes székelyföldi templomok falképeit.⁸

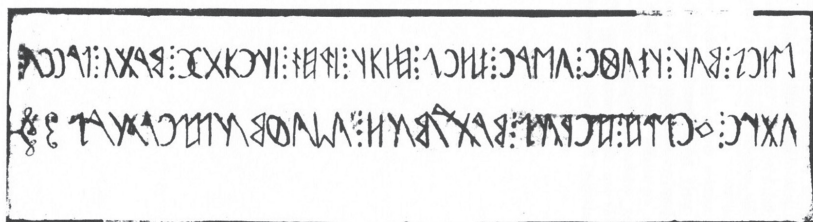
A templomfeliratok közös vonása tehát, hogy mindegyik valamiféle aláírás – s így már önmagában is identitáskifejezés –, a székely ábécé használata ehhez az identitásfelmutatáshoz ad többletet. Nevezetesen azt, hogy a felirat

⁵ Kájoni János (1629-1687) ferences rendi szerzetes, tudós, orgonaépítő, nyomdaalapító, a Kájoni Kódex alkotója.

⁶ Németh Gyula: A székely írás új emléke: a homoródkarácsonyfalvi felirat. *Magyar Nyelv*, 41, 1945. 1–5, 11–16; Ferenci Géza: A székely rovásírás Erdélyben ma létező emlékei. In: *Rovásírás a Kárpát-medencében*. Szerk.: Sándor Klára. Szeged, 1992. 51–67; Benkő Elek: A siménfalvi rovásémlék és köre. In: Kovács András – Sipos Gábor – Tonk Sándor (szerk.), *Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolevanadik születésnapjára*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1996b. 55–64.

⁷ Más magyarázatot javasol Kristó Gyula: *A székelyek eredetéről*. Szeged, 1996, illetve Benkő Elek: A székely rovásírás korai emlékei. A székelydályai felirat. *Magyar Nyelv*, 92, 1996a. 75–80, valamint Benkő Elek: *A középkori Székelyföld 1–2*. Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet, 2012. Mindkét magyarázat tartalmaz bizonytalanságokat, és vet föl további kérdéseket.

⁸ L. Entz Géza: XV–XVIII. századi bekarcolások falfestményeken. *Archeológiai Értesítő*, 79, 1952. 131–132.

I. kép. A Csíkszentmiklósi/Csíkszentmihályi Felirat 1501-ből. Szilágyi Sámuel másolata (kiadta: Németh Gyula, Kőrösi Csoma Archívum, 1926–1932).

szerzője különleges tudással, a székely ábécé ismeretével rendelkezik, s ezt a tudást csoportthovatartozásának kifejezésére alkalmazza.

A Székelyföldön talált feliratok azt mutatják, hogy ott a székely írásnak egymástól kisebb-nagyobb mértékben eltérő hagyományai voltak, de még mindig nagyon alacsony számukból⁹ arra lehet következtetni, hogy a székely ábécé ismerete a székelyek körében sem volt kiterjedt. A megismert feliratok készítői írástudók – papok és mesteremberek – voltak, akik a székely betűket elsősorban nem a tartalom közlése kedvéért használták, hanem székely identitásuk és különleges tudásuk fölmutatásaképpen.

A székely írás Székelyföldön kívül készült emlékei és identitásjelző szerepük

A Székelyföldön kívüli használat identitásjelző szerepének megkonstruálásához át kellett értelmezni az íráshoz kapcsolódó szimbolikus identitásjelentést: a székelység (‘székely mivolt’) szimbólumából a magyarság (‘magyar mivolt’) szimbólumává kellett tenni. Ez hosszú folyamat volt, és egészen a XIX. század végéig nem is sikerült teljesen.

A középkori krónikák egyértelműen a székelyekhez kapcsolták a latintól eltérő betűsort. Először Kézai Simon említette, hogy a székelyeknek sajátos betűik vannak – ezeket szerinte a székelyek a vlachoktól tanulták el, mint-

⁹ A 2014-ig megtalált templomfeliratokat egybegyűjtve tárgyalja Sándor, 2014a. 2015-ben Székelyudvarhelyen találtak egy felirattöredéket, ez nem templomból, hanem a Székelytámadt vár XVI. századnak azonosított törmelékrétegéből került elő, l. Sándor Klára: Új székely írásos nyelvemlék – szenzációs lelet? *Nyelv és tudomány*, 2015. augusztus 25. <https://www.nyest.hu/hirek/uj-szekely-irasos-emlek-szekelyudvarhelyrol>. Lásd még a 4. jegyzetben említett, sajtó alatt lévő munkát.

hogy velük keveredtek.¹⁰ A székelyek írása, Kézaihoz hasonlóan, Thuróczy Jánosnál is a huntörténet része, de Kézai megjegyzését Thuróczy visszajára fordította: szerinte éppen a székelyek kiváló erkölcsének és hagyományörzésüknek köszönhető, hogy egyedül ők őrizték meg a magyarok elődeként bemutatott hunok régi betűit. Művének előszavában is említi a székelyek írását: az ellen érvelt vele, hogy a hunok írástudatlan, műveletlen nép lett volna.¹¹ Thuróczy tehát éppen Kézai eredetközösség-elméletébe illesztve értékelte nagyra a székelyeket; ő volt az első, aki a székelyek által használt jeleket fába rótt írásnak nevezte, és a szkíta–hun hagyományhoz kötötte. Mindezzel Hunyadi Mátyás politikai céljait szolgálta: Attila örökségét, a másodiknak tekintett honfoglalást már a korábbi magyar uralkodók történetírói is használták legitimációs célokra (ennek első fennmaradt forrása Anonymus *Gestája*), Thuróczy ennél tovább lépett, és a hun uralkodó birodalmát és ország-lását – a krónika augsburgi kiadásában *Attila secundus*nak nevezett Mátyás szándékainak megfelelően – úgy állította be mint Mátyás uralkodásának elő- és tükörképét.¹² A székely írás tehát ebben az első időszakban Mátyás és ideológiateremtő udvari emberei számára egyértelműen a hun leszármazás bizonyítéka volt – de ez azt is jelentette, hogy nem csak a székelyek, hanem a teljes magyarság hun származásának koronatanújává vált. Thuróczy átkapcsolásának köszönhetően magyarázatot nyert az is, hogyan bizonyíthatja a székely ábécé a magyarok hun eredetét, ha csak a székelyeknél őrződött meg. A későbbi krónikák, beleértve Bonfini, Oláh Miklóst, Székely Istvánt, Thuróczy értelmezését követték,¹³ és ez maradt az alapértelmezés egészen a XIX. század közepéig: nyelvtanokban, történeti munkákban, tankönyvekben egyaránt.

E legfontosabb szimbolikus jelentés mellett a székely írást még két további identitáselem fölmutatásaként használták: a héber rokonság bizonyítására, illetve a széles körű műveltség csillogtatására.

A magyar nyelv héberrel való szoros rokonságának fölmutatása a magyar nyelv – s ezzel a magyarok – kiváltságos szerepét volt hivatva igazolni, csakúgy, mint a korabeli Európa más nyelveket beszélő tudósainak hasonló törekvései, akik számára egyértelmű volt, hogy a héberhez legközelebb álló nyelv

¹⁰ Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*. Ford.: Bollók János. Budapest: Osiris, 1999. 101–102.

¹¹ Thuróczy János: *A magyarok krónikája*. Ford.: Bellus Ibolya. Budapest: Osiris, 2001. 10.

¹² A székely írás kultuszának Mátyás udvarához kötődéséről részletesen I. Sándor, 2017a.

¹³ Bonfini, Antonio: *A magyar történelem tizedei*. Ford.: Kulcsár Péter. Budapest: Balassi, 1995; Oláh Miklós: *Hungária. Athila*. Budapest: Osiris, 2000, Székely István: *Krónika ez világnak jeles dolgairól*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1960.

az emberiség legősibb nyelvéhez is a legközelebb áll.¹⁴ A székely írást elsőként Verancsics Antal hasonlította expliciten a héber íráshoz – azon az alapon, hogy mindkettő jobbról balra halad. A XVI. század végére általánossá vált a székely írás és a héber ábécé összekapcsolása: Szamosközy István nem pusztán a székelyeknél fennmaradt „szkítiai” írást tekintette a héber írás rokonának, hanem a magyar nyelvet is, sőt véleménye szerint még a székelyek beszéde is őrzi eredeti, keletről hozott nyelvük nyomait. A székely írást egészen a XVIII. század végéig, sőt elvéve még a XIX. század elején is hun-szkíta eredetűnek s egyben a héber rokonság bizonyítékának tekintették: így szerepelt több nyelvtanban, részletesen, önálló könyvecskéiben értekezett róla Bél Mátyás.¹⁵

E hagyományból Baranyai Decsi Jánost¹⁶ érdemes külön is megemlítenünk, mert a székely írást egyszerre használta az ősi eredetből fakadó nemzeti büszkeség, a keleti származás tudata és az isteni kiválasztottság hite bizonyítékaként abban az előszóban, amelyet Telegdi Jánosnak¹⁷ a székely ábécé tanítását célzó tankönyvéhez írt 1598-ban.¹⁸ Úgy vélte, a székelyeknél megőrzött írás tanúskodik a magyarok egykori hadi dicsőségéről és kulturális nagyságáról, arról, hogy a magyar nép igen régi, és a kelet-ázsiai szkítáktól származik: a székely írás bizonyítja, hogy a szkíták a görögöknél korábban rendelkeztek magaskultúrával, hogy „Isten népéhez sokkal közelebb állottak, és hogy a régi bölcsészet a héberektől az ázsiai népekhez és csak ezektől került végre a görögökhöz”.¹⁹ A székely ábécé és a magyar nyelv a bizonyosság arra, hogy a magyar nyelv és nép a héber rokona, s hogy mint ilyen, „Istennek kedves”. Innen már csak egyetlen lépés az az egyébként a korban szintén közismert gondolat, hogy a magyar is Isten választott népe. Mindezek

¹⁴ Erről a szellemi mozgalomról és a héber–magyar nyelvrokonság kérdéséről l. Hegedűs József: *Hiedelem és valóság. Külföldi és hazai nézetek a magyar nyelv rokonságáról*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003.

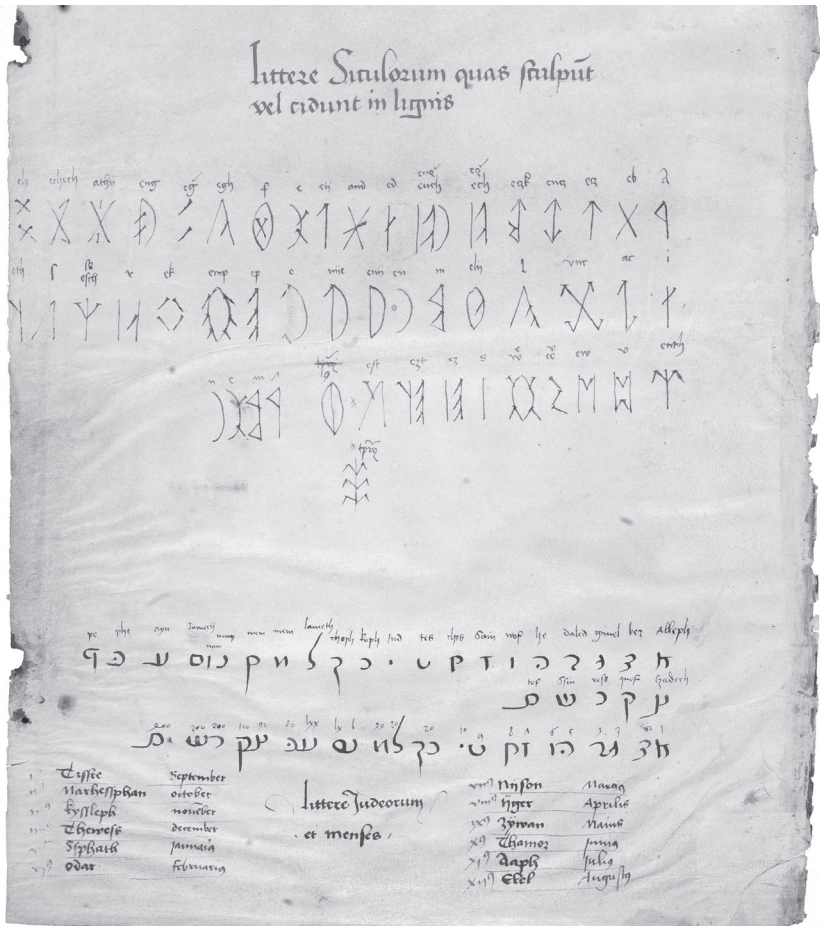
¹⁵ Bél Mátyás (1684–1749) evangélikus lelkész, polihisztor, korának kiemelkedő tudosa. A krónikás irodalomról és a székely írás modern kor előtti használatátörténetéről részletesen l. Sándor, 2014a és Sándor Klára: A székely írás Székelyföldön kívüli használatának kezdetei. In: Sudár Balázs és tsai (szerk.), *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*, Budapest: MTA BTK. 2014b. 329–342.

¹⁶ Baranyai Decsi Csímor János (1560–1601), író, műfordító, közmondások gyűjtője.

¹⁷ Telegdi János (nem azonos Telegdi János kalocsai érsekkel) egy székely ábécéskönyv szerzője.

¹⁸ Telegdi tankönyvének kiadása: Sebestyén Gyula: *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1915. A később előkerült kéziratokról és Telegdi személyéről l. Sándor, 2014a. Az emlék új, a korábnál több kéziratot közlő kiadása sajtó alatt (vö. 4. jegyzet).

¹⁹ A Baranyai Decsi előszavából vett idézeteket Sebestyén 1915, 96–98. fordításában közlöm.

2. kép. A Nikolsburgi Ábécé (15. sz. második fele); OSZK

alapján Decsi János mindenkinek ajánlotta a székely írás elsajátítását, és bár nem előzmények nélkül, de ő építette be először expliciten a magyar identitástudatba: „ezen betűket nemcsak arra tartom érdemeseknek, hogy minden iskolában tanítsák, és a gyermekekbe csepegtessék, hanem arra is, hogy minden rendű honfitársunk, gyermekek, öregek, férfiak, asszonyok, nemesek és parasztok, egyszóval: mindazok, kik azt akarják, hogy magyarnak neveztesenek, tanulják meg.”

A XVII–XVIII. században keletkezett kéziratos emlékek csaknem mind egyike az imént említett Telegdi-tankönyv betűsorát használta. Ezen emlékek egy jól körülhatárolható csoportját peregrinus diákok emlékkönyveiben, nap-

lóiban találjuk: az ifjak szívesen mutatták be társaiknak széles körű nyelvtudásukat, s a különféle nyelveken – latinul, görögül, németül, magyarul – készült bejegyzések mellé olykor székely ábécével írt sorok is kerültek. Ezek nyelve ugyan a magyar vagy a latin volt, de minthogy a nyelv és írás fogalma a szerzők számára nem vált világosan szét, a székely ábécé ismerete szintén a műveltséget jelezte.²⁰

Az a tény, hogy a XVI. század végén Telegdi János tankönyvet írt a székely ábécé terjesztésére, s főként hogy a későbbi kéziratok betűsorai egy-két kivétellel erre az ábécére vezethetők vissza, valamint hogy a székely írás ismerete a műveltség jele volt, azt mutatja, hogy ebben az időben ez a tudás igen szűk körre korlátozódott. Ezért tudták titkosírásként is alkalmazni: Szamosközy István a XVI–XVII. század fordulóján két szövegben is, a XVIII. században többen. Ezért volt szükség arra a gyűjtőmozgalomra is, amelyet a XVIII. században elsősorban piarista és jezsuita tudósok – bár a mozgalom egyik legjelentősebb alakja éppen Bod Péter volt – kezdeményeztek és folytattak a székely írás emlékeinek fölkutatására.²¹

Kétségek és hamisítványok

Az előzmények ismeretében azt mondhatjuk, a székely írásnak jó esélye volt arra, hogy a reformkori nemzeti hagyományteremtés révén széles körben elfogadottan magyar identitást jelző szimbólummá váljon. Ez azonban nem történt meg, annak ellenére, hogy a székely írás humanista kultusza a hunhagyományba ágyazva született meg, s mindvégig szorosan kötődött hozzá, a hunhagyomány pedig, a XIX. században rövid átmeneti időszakot követően – amikor a tudósi és közösségi történeti érdeklődés a frissen föllelt Anonymus-hagyományt követve inkább Árpád felé fordult – újfent megerősödött: bekerült az egyre kiterjedtebb közoktatás tananyagába, s közkedvelt irodalmi, művészeti téma maradt. A székely írás azonban éppen a XIX. század elején vált lassan le a továbbra is vonzó hunhagyományról, így ennek révén már nehezen kerülhetett volna be azok közé az identitáselemek közé, amelyek a reformkorban formálódó új nemzettudatban kanonizálódtak.

Ennek több oka volt. A legfontosabb: a székely írásnak, a XVIII. századi emlékkutató mozgalom minden igyekezete ellenére még mindig nem

²⁰ Ábécéket és bejegyzéseket is találunk Miskolci Csulyak István naplójában, Veszelin Pál és a Magyarországon tanuló svájci Petrus Rosius à Porta emlékkönyvében. Részletesen l. Sándor, 2014a. L. a 4. jegyzetben említett új kiadást.

²¹ Részletesen l. Sándor, 2014a.

volt olyan emléke, amely nem pusztán másolatban maradt fenn, nem kézirat volt, hanem valódi, saját helyén – templomban, sziklán – fennmaradt székelyföldi emlék. Az egyetlen hosszabb felirat, amelyet Szilágyi Sámuel másolt le a csíkszentmihályi (vagy csíkszentmiklósi) templomban, elveszett, csak másolatban ismerték, s még a kézirat körül is voltak bizonytalanságok. Az első „igazi” felirat csak 1864-ben került elő Énlaka templomából.

A kételkedést fokozta, hogy az eredeti emlékek helyett megjelent jó néhány hamisítvány – Sebestyén Gyula szavaival: a hamisítók az emlékek hiánya miatt beállt „égető szükségletet” akarták kielégíteni, „így tért le az igaz útról a székely betűrovás néhány meghibbant elméjű rajongója is.”²²

Az egyik hírhedtté vált hamisítvány a „gellei imádságos könyv” volt. Talán a székely írás iránt erősen érdeklődő Hájos István Gáspár²³ megrézfálására fabrikálták a piarista rendtársak még az 1770-es évek elején, s bár Hájos nem leplezte le a csalást, érdeklődést sem mutatott az általa ismert székely jelsortól eltérő betűkkel írt „emlék” iránt. Nem úgy néhány évtizeddel később Révai Miklós²⁴ és Toldy Ferenc²⁵, akik lelkesen sorolták a székely írás emlékei közé a hamisított imádságos könyvet. Jerney János²⁶ hírlapi ismertetésben olvasott egy ősi betűkkel írt, nyírfakéregre jegyzett könyvről, 1840-ben be is mutatta a nagyközönségnek. A „túróci fakönyv” eredetiségéről azonban nem nyilatkozott – szemben ismét Toldy Ferencel, aki a „legnagyobb régiségű”-nek és a „legहितesebb”-nek nevezte. Mindkét hamisítványt Szabó Károly leplezte le.

A tévedések, hamisítványok, a továbbra is hiányzó „ősi emlékek” érthetően rombolták a székely írás hitelét. Ráadásul megdőlt a székely írással korábban szorososan összekapcsolt héber nyelvrokonság tézise is, így a székely írás héber rokonítással való bensőséges viszonya tovább fokozta a székely írással kapcsolatos kétségeket. Az sem tett jót, legalábbis a kritikus tudományosság szemében, hogy a székely írás a magyar nyelv és nép elsőségét bizonygató elméletekbe is bekerült mint minden létező írás őse. S ha ez nem volna elég: a XIX. század közepe táján a tudományos diskurzusban a hunok lassan kikerültek a magyarok lehetséges elődei közül. Így végül a székely írás hun eredetét még olyanok is kétségesnek kezdték gondolni, akik egyéb-

²² Sebestyén Gyula: *Rovás és rovásírás*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1909 [reprint: 2002, Budapest: Tinta], 294.

²³ Hájos István Gáspár (1724-1785) piarista szerzetes, tanár.

²⁴ Révai Miklós (1750-1807) piarista szerzetes, nyelvész.

²⁵ Toldy Ferenc (1805-1875) irodalomtörténész.

²⁶ Jerney János (1800-1855) őshazakutató.

ként sem a székely írás létezésében, sem a székelyek hun származásában nem kételkedtek.

Amikor Orbán Balázs 1864-ben végre megtalálta az énlaki unitárius templom egyik mennyezeti kazettájában a kétszáz évvel korábban odafestett feliratot,²⁷ s nem sokkal később Szabó Károly elkészítette háromrészes, a székely írás kutatásának történetében mérföldkönek számító tanulmányát,²⁸ már késő volt ahhoz, hogy a székely írás szerepet kapjon a történetírás által preferált nemzeti identitáselemek között. Ráadásul Szabónál sem volt világos, hogy a teljes magyarságra kiterjeszti-e az írás ismeretét: a székelyeket hun eredetűnek tartotta, és a hun származás bizonyítékának vélte a székely írás meglétét, melynek eredete szerinte „fajunk ősi, éjszaknyugoti ázsiai honába helyezendő”.²⁹

A „nép között élő rovásírás”

A Millennium körüli romantikus történelmi álmok újabb hamisítványokat teremtettek. 1873-ban Somogyi Antal *Régi magyar énekek* címmel adott ki egy gyűjteményt, amely pogány énekeket tartalmazott. Az énekeket Somogyi saját állítása szerint egy XVI. századnak mondott könyv üres lapjaira írták ősi betűkkel, a hun–magyar ősök történetéről, istenükről, a földről, tűzről, vízről, levegőről szólnak. Arany János szerint két baj volt velük: az egyik, hogy e „régiségeket” Somogyi egytől egyig maga költötte, a másik, hogy igen csapnivaló költői művek.

A csalásokra ugyan gyorsan fény derült, a kritika mégsem ért el mindenkit. Király Pál, a budai tanítóképző igazgatója az „ősi jelek” nagy híveként vált a századforduló rovásbotrányának aktív közreműködőjévé. Egyik tanítványa, Szabó Sándor 1901-ben értesült az omori református tanítótól arról, hogy van a faluban egy Tar Mihály nevű öreg földműves, akinek apja, állítása szerint, ismerte a régi írást. Szabó értesítette Király Pált, ő pedig levelezni kezdett az omori gazdával. Tar megírta neki, hogy az ősi jeleket apjától, öreg bojtáruktól s még egy harmadik, velük egykorú férfitől látta gyerekkorában.

²⁷ Szabó Károly: Az énlakai egyház ősi székely betűkkel irt felirata. *Koszorú*, 2, 1864. 522–523.

²⁸ Szabó Károly: A régi hun-székely írásról. *Budapesti Szemle*, 5, 1866a. 14–17, 114–143. Szabó Károly: A régi hun-székely írásról. *Budapesti Szemle*, 6, 1866b. 18–20, 106–130, 233–277. Arról, hogy a székely írás miért maradt ki a nemzeti kánonból, részletesebben I. Sándor Klára: A székely írás kutatása és a nemzeti gondolat. In: Bollók Ádám (szerk.), *Nemzet és tudomány Magyarországon a 19. században*, Budapest: MTA BTK. 2017b. 27–47.

²⁹ Szabó, 1866/b. 277. Az itt említett hamisítványokról bővebben I. Sándor, 2014a, 296–303.

A nyomaték kedvéért a gazda székely betűkkel írta válaszát. A levelezés folytatódott, Tar immár új betűkészlettel írta levelét, s ezt azzal magyarázta, hogy ezek „rovás szerénti” betűk, ahogyan az öregektől látta, korábban pedig „írás szeréntiekkkel” írt, amint a Történelmi Könyvtár egyik füzetéből tanulta. Király Pál megkérte Tart arra is, hogy hat „táltoséneket” írjon át „rovás szerént” a Somogyi által kiadott „régí énekek”-ből – a székely betűkkel leírt énekeket Fadrusz János Zilahon állítandó Tuhutum-szobrának talapzatára szánták. Fadrusz a XIX. századi magyar történeti szobrászat egyik legismertebb alakja, az ünnepelt művész szobrához hozzájárulni nagy dicsőség volt. Az átírás elkészült, a versek kőbe vésvé büszkélkedtek a szobron az 1902 őszén történt leleplezéskor, a lapok pedig lelkesen keresték a „nép között élő rovástudást”. Végül Szily Kálmán, az MTA főtitkára és a Nemzeti Múzeum is vizsgálatot rendelt annak érdekében, hogy kiderüljön: „él-e a rovásírás a magyar nép közt”, lefolytatására Sebestyén Gyulát kérte föl. Ekkor derült ki, hogy Tar számadó juhász apjától, öreg bojtáruktól s a harmadik öregtől, aki szintén juhász volt, nem betű-, hanem számrovást látott egykor, a székely betűket pedig Toldy László *A régi magyarok műveltségének története* című munkájából tanulta.³⁰

A botrány következtében végül magának Sebestyénnek kellett bizonygatnia, hogy nem „koholmány” a teljes székely ábécé. Ezt sikerrel meg is tette – és ugyanabban a munkájában változtatta a „(hun-)székely írást” „magyar rovásírássá”.

A székely írásból magyar rovásírás – és vissza

Sebestyén Gyula azért adta könyvének *A magyar rovásírás hiteles emlékei* címet,³¹ mert a székely írással készült emlékek hitelessége két okból is fontos volt. Részben el kellett különíteni a valódi emlékeket a hamisítványoktól s minden mástól, ami nem hamis, de nem is a székely írás emléke, részben ezzel a gesztussal vissza kellett nyerni a nagyközönség s főként a tudományos közösség bizalmát a székely írás kutatásának komolyságát illetően.

A cím azonban más fordulatot is jelez: Szabó Károly fél évszázaddal korábban még hun–székelynek hívta a szóban forgó írást,³² ahogyan előtte

³⁰ A Tar Mihály és fia „rovásírástudásának” valódi eredetéről és a Tuhutum-szobor székely betűkkel írt énekeinek történetéről szóló összefoglalás Sebestyén Gyula (1909, 299–325) alapján készült.

³¹ Sebestyén, 1915.

³² Szabó 1866a, 1866b.

mások is egyértelműen a székelyekhez kapcsolták. Sebestyén azonban úgy vélte, hogy egykor a magyarság egésze ismerte a szögletes jeleket. Ennek máig sem találjuk semmi bizonyítékát: a krónikákban mindvégig a székelyek írásként szerepel, eddig csak Székelyföldről kerültek elő korai emlékei, s amelyik nem ilyen, azt is székely származásúak írták.³³ Honfoglaló magyar sírból alig került elő írást tartalmazó lelet, az egyetlen hosszabb jelsort tartalmazó emlék nem a székely ábécé elődjének jeleit tartalmazza.³⁴ Mindennek azonban nincs jelentősége abból a szempontból, hogy Sebestyén nagy hatású könyve nyomán egyre többen kezdték használni a *magyar rovásírás* elnevezést. Némi ellenállás után így tett Németh Gyula is, aki a két háború közötti időszakban a székely írás kutatásának meghatározó alakjává vált, elsősorban az írás eredetére vonatkozó kérdések érdekelték, de újonnan előkerült emlékeket is közölt.³⁵

Sebestyén könyvében van még egy nagy karriert befutott szó: a *rovás*. Neki köszönhetően terjedt el ez a megnevezés, jóllehet Sebestyén nem abban a jelentésben használta, ahogyan később szokássá vált: a szó eredeti jelentésének megfelelően csak a fába rótt betűket nevezte *rovásírás*-oknak, azt viszont valamennyit, bármilyen ábécével készültek. Elmélete szerint a székely, a keleti türk és a germán rúna azért különleges, mert sok mindent megőrzött a föníciai írás korai sajátosságaiból, amely szerinte eredetileg szintén „rovásírás” volt.³⁶

³³ Az egyetlen nem székely területről előkerült korai emlék egy somogyi lelet: az Alsóbüi Feliratot tartalmazó cserépdarabot egy vaskohó törmelékében találták, X. századra datált jelsorának minden eleme megegyezik formailag a székely ábécé valamely betűjével, de a jelek hangértéke egyelőre tisztázatlan. A székely írás a XIII. században nagyobb átalakuláson ment át, ebben az értelemben az Alsóbüi Felirat még nem az emlékekből ismert történeti székely ábécével készült, hanem annak előzményével, és elképzelhető, hogy az akkoriban a Dél-Dunántúlon élő székelyek hagyatéka. A feliratról további irodalommal, valamint a székely írás rétegződéséről lásd: Sándor, 2014a.

³⁴ A homokméggy-halomi tegezborító lemezről van szó, részletesebben a további irodalommal együtt l. Sándor, 2014a.

³⁵ Melich a *székely írás* elnevezést használta (Melich János: Néhány megjegyzés a székely írásról. *Magyar Nyelv* 21, 1925. 153–159). Németh némi hezitálás után (l. erről Németh Gyula: A régi magyar írás eredete. *Nyelvtudományi Közlemények* 45, 1917–1920. 21–44), de végül elfogadta annak lehetőségét, hogy a magyarság egésze ismerhette ezt az írást (Németh Gyula: *A magyar rovásírás*. Budapest: a Magyar nyelv tudomány kézikönyve II/2. füzet, 1934), s ezt később Róna-Tas András sem zárta ki (Róna-Tas András: *A honfoglaló magyar nép*, Budapest: Balassi, 1996). Arra nézve, hogy milyen érvek alapján tekintik a teljes magyarságának, illetve csak a székelységének a székely írást, részletesen lásd: Sándor, 2014a.

³⁶ Sebestyén a „rovás jellegű írásk” alaptulajdonságait az Európában és Ázsiában is elterjedt számrovások jellemzőiből vezette le – a számrovásokkal néprajzusként foglalkozott (l. Sebestyén, 1909).

A *rovásírás* terminust aztán gyorsan átvette az akadémiai irodalom, de jelentése közben érzékelhetően megváltozott: a 'fába rótt írás' helyett először 'szögletes betű' értelemben kezdték használni, s aztán megjelent az értelmezésben egy olyan jelentéselem is, amely a „rovásírások” rokonságára utalt. A félreértelmezésre már Németh Gyula is fölhívta a figyelmet: „Sebestyén úgy tünteti fel a dolgot – írta –, mintha a rovásírás történeti egység volna, s egyik fejlődése volna a magyar”.³⁷ A magyar szakirodalom azonban Németh bírálata ellenére a székely írás mellett a keleti türk írást is *rovásírás*-nak kezdte nevezni – más nyelvekben 'orhoni ábécé', 'orhoni írás', 'ötörök írás' a neve –, s később a nyugati törökség területein fölbukkant emlékek ábécéit is így hívták. A szintén szögletes germán rúnákat azonban nem nevezték „rovásírásnak”, így a „rovásírásnak” nevezett kategória olyan ábécéket fogott egybe, amelyek valamilyen módon kapcsolódtak a törökséghez: a keleti türköt, a kazáriai ábécéket, az avar kori emlékek írását, illetve összefoglaló névként a „kelet-európai rovásírásokat”, beleértve a székelyt.

Sebestyén Gyula nemcsak az írás átnevezésében játszott meghatározó szerepet: a megróstatott emlékek kiadásától hosszú idő után végre lendületet kapott a székely írás kutatása. Jelentős előrelépés történt az írás eredetének tisztázásában, és a megnövekedett figyelemnek köszönhetően újabb és újabb emlékeket fedeztek föl.

A második világháborút követően a politikai és társadalmi környezet – finoman fogalmazva – nem kedvezett a székely írás kutatásának. Tiltani nem tiltották, de nyilvánvalóan nem is ösztönözték: nehéz lenne a pusztá véletlennek tulajdonítani, hogy az 1945 előtti sűrű időszak után hirtelen senkit nem érdekelt a székely írás az akadémiai tudományosságban. Még a hetvenes-nyolcvanas években is csak egy-egy cikk jelezte, hogy nem teljesen hagyták figyelmen kívül a székely írást. A magyarországi lankadt tudományos érdeklődéssel szemben Erdélyben intenzívebben folyt a kutatás, nem függetlenül attól, hogy az 1970-es években két feliratot is találtak, Aranyos-szentmihályon, illetve Dálnokon.³⁸ Igaz, hogy tudományos igényű kutatást Erdélyben is csak néhány kutató végzett, ők azonban a korábbi időszakoknál jóval termékenyebben dolgoztak e tárgyban.³⁹

³⁷ Németh, 1917–20, 35.

³⁸ Mike Bálint – Kósa Ferenc: A dálnoki református templom és rovásfelirata. *Korunk* 15, 1981. 214–219. Benkő Elek: Egy újabb rovásírásos emlék Erdélyből. *Magyar Nyelv* 68, 1972. 453; Ferenczi Géza – Ferenczi István: Magyar rovásírásos emlékek. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok*, Bukarest: Kriterion, 1979. 9–32. Benkő Elek: Középkori feliratok Dálnokon. *Korunk* 40, 1981. 138–145.

³⁹ Elsősorban Ferenczi Géza régész, később, az 1990-es évek közepétől Ráduly János tanár. Az 1980-as évek végéig Benkő Elek is ide sorolható, az ő székely írással kapcsolatos

Az 1980-as évek az előző évtizedekhez képest nem hoztak jelentős fordulatot a székely írás kutatásában, az 1990-es évek – nem meglepő módon – annál inkább. Több új emléket találtak, templomfeliratot is, kéziratot is,⁴⁰ megjelent a székely írás leghosszabb emlékének kritikai kiadása,⁴¹ konferencia tárgyalta a Kárpát-medencében talált avar kori és székely írásos emlékeket.⁴² Az elmúlt két évtized is hozott új emlékeket,⁴³ az írás eredetére vonatkozó – bár egyelőre alátámaszthatatlan vagy könnyen cáfolható – elméleteket,⁴⁴ fontos új ismereteket egyes emlékekről,⁴⁵ összefoglaló munkákat⁴⁶ és a székely írás használat-történetének kutatását.⁴⁷

Az írásnak az identitáshoz való kapcsolása szempontjából talán a legfontosabb mozzanat lehetne, hogy az utóbbi években egymástól függetlenül több kutató is tudatosan elhagyta az írás nevéből a *rovás*-t, és visszatért a *magyar* helyett a *székely* jelző használatához.⁴⁸ A nem tudományos használatban azonban csekély az esélye, legalábbis még jó ideig, hogy az írás nevében ne jelenjen meg a *rovás* szó, s hogy ne a magyarság egésze örökségének tekintsék. A modern kultusz előzményét jelentő időszakokban, a XIX. század végén, s főként a XX. század első felében ugyanis végképp „magyarrá” vált a székely jelsor.

publikációinak a zöme már az 1990-es években jelent meg.

⁴⁰ Benkő Elek: Rugonfalva középkori emlékei. *Erdélyi Múzeum* 53, 1991. 15–28; Benkő Elek: Középkori rovásfelirat Vargyasról. *Magyar Nyelv* 90, 1994a. 487–489; Benkő Elek: Rovásírásos bejegyzések Miskolci Csulyak István peregrinációs albumában. *Erdélyi Múzeum* 56, 1994b. 81–83, Benkő, 1996b; Sándor Klára: A gelencei rovásírásos felirat. *Magyar Nyelv* 92, 1996. 80–82.

⁴¹ Sándor, 1991.

⁴² Sándor Klára (szerk.): *Rovásírás a Kárpát-medencében*. Szeged: Magyar Őstörténeti Kutatócsoport, 1992.

⁴³ Ráduly János: A bágyi rovásfelirat, 2013. *e-Népiúság.ro*. <http://www.e-nepiუსag.ro/op/article/bágyi-rovásfelirat>; Förköli Gábor – Tubay Tiziano: Székely írásos verskompiláció magyar nyelven Ágost wolfenbütteli herceg florilegiumából. *Magyar Könyvszemle*, 131(4), 2017. 443–459.

⁴⁴ Vékony Gábor: *A székely írás emlékei, kapcsolatai, története*. Budapest: Nap Kiadó, 2004; Horváth Iván: *Gépeskönyv*. Budapest: Balassi, 2006; Róna-Tas András: A székelyek ősi kincse: a rovásírás. *Keletkutatás*, 2017 Tavasz, 5–16.

⁴⁵ Szelp Szabolcs: A Nikolsburgi ábécé szerzősége és keletkezési ideje. *Magyar Nyelv* 107, 2011. 407–428.

⁴⁶ Benkő, 2012; Benkő Elek: A székely írás emlékei. In: Sudár Balázs és tsai (szerk.), *Magyar őstörténet – tudomány és hagyományörzés*. Budapest: MTA BTK. 311–327; Sándor, 2014a.

⁴⁷ Sándor 2014b, Sándor, 2017a.

⁴⁸ Vékony, 2004; Benkő, 2014, Sándor, 2014a, 2014b, 2017a. E mellett az elnevezés mellett foglalt állást az MTA Bölcsészettudományi Központjának Magyar Őstörténeti Témacsoportja 2012. június 14-én. A nyilatkozat letölthető: <http://www.tti.hu/images/esemenyek/nyilatkozat.jpg>.

A modern kultusz

A két háború között a székely írást minden korábnál szélesebb körben ismerték meg a cserkészmozgalom révén. Az írás ismerete része volt a próbáknak, tábori fölkeszítőknek, foglalkozásoknak, megjelent cserkészlapokban és -füzetekben, képeslapon, különösen ajánlották a fiatalabb korosztálynak, a farkaskölyköknek – titkosírásnak, „ügyességnek”, de legfőképpen az „ősi kultúra” megismerése kedvéért. A cserkészcsapatok nem egyetlen, hanem különféle, egymástól némiképpen eltérő ábécéket használtak – ezek között volt olyan, amely alapján a fentebb említett Tar Mihály Telegdi János tankönyvére visszamenő jelsorát módosította, ismertté vált Magyar Adorján ábécéje és Verpeléti Kiss Dezsőnek a hosszú magánhangzókat is önálló betűvel jelző betűkészlete. Valamennyit úgy mutatták viszont be, hogy a régi magyarok öröksége, ennek megfelelően már egyértelműen a magyar identitás építését szolgálta. A cserkészeken kívül is egyre többen vallották, hogy a magyar identitás szerves részévé kell tenni a „rovásírás” ismeretét. Kiemelten kedvelték a turanista irányzatok követői, a harmincas évek elején meghatározóvá vált Mokry-Mészáros Dezső⁴⁹ műveiben. A rendszerváltást közvetlenül megelőző, illetve azt követő időszak kultuszteremtői közül többen maguk is ebben az időben ismerkedtek meg a „rovásírással”, vagy közvetve – szüleiken, egy-két generációval idősebb rokonaikon, ismerőseiken keresztül – kapcsolódnak a cserkészeknél tanult rovástudáshoz.

A székely írás csöndes éveiben értelemszerűen nem csak a kutatás aludt, az írás kultusza sem volt hangos. Ennek ellenére Forrai Sándor,⁵⁰ a székely írás modern kultuszának egyik központi alakja már 1974-től publikált írásokat a „rovásírás” és a gyorsírás rövidítési rendszerének hasonlóságáról, a betűsor eredetéről, 1975-ben pedig összeállította, 1985-ben kibővítette egy vándorkiállítás anyagát. Az 1980-as évek közepén a visszaemlékező Libisch Győző⁵¹ szerint még „az egész országban csak néhány tucat öregúr hobbija volt a rovásírás, egymással rovással leveleztek, szinte mindenki mindenkit ismert”,⁵² s az Ómagyar Baráti Kör – 1986-tól Ómagyar Kultúra Baráti Társaság – saját kiadásában terjesztette a „rovásírás” ábécéjét és szabályait.

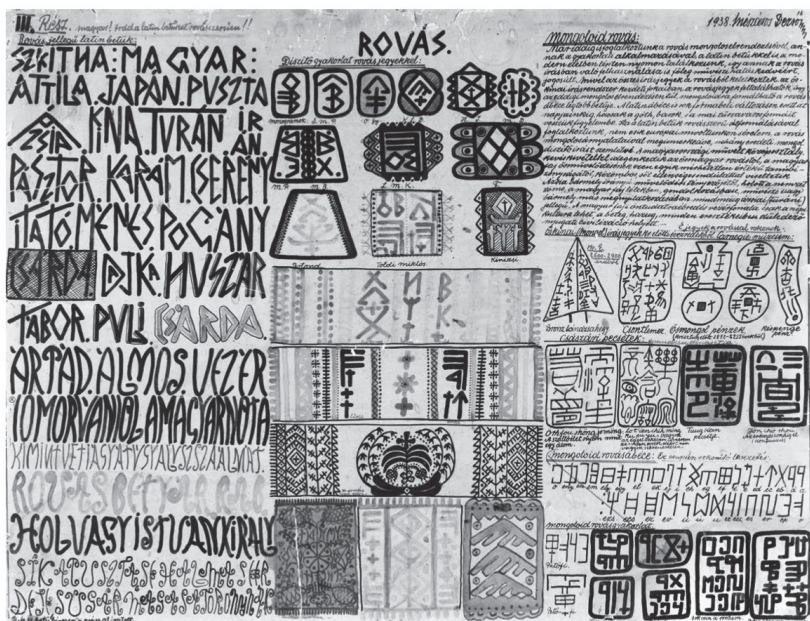
⁴⁹ Mokry-Mészáros Dezső (1881-1970) festő.

⁵⁰ Forrai Sándor (1913-2007) gyors- és gépiró tanár, a jelenkori rovás kultusz egyik elindítója.

⁵¹ Libisch Győző: *Rovás Kincsek – A régi magyar írás emléktára* c. munkája 2010-ben jelent meg.

⁵² Libisch Győző: Forrai Sándor. *Turán* 10 (2), 2007.

A rendszerváltás után kinyíló könyv- és folyóiratpiacon viszont korábban soha nem látott mértékben elszaporodtak a „rovásírásról” szóló laikus könyvek, írások. A nemzeti szimbólumokhoz való viszony és a nemzetfelfogások közötti választás kezdettől az újraformálódó politikai színtér egyik legfontosabb törésvonalát képezte, érthető, hogy a székely írás kérdése is áldozatul esett ennek a szakadásnak, hiszen mint „magyar specifikum” jól illett a szentimentális–romantikus magyarság-elképzelésekbe. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a kilencvenes években kivirágzó új kultuszban résztvevők mindegyike politikai céllal vagy akár politikai háttérrel törekedett volna az írás népszerűsítésére és újraélesztésére. Ellenkezőleg: a kezdeti időszakban sokkal inkább az elkötelezettség vitte arra a „rovásírás” terjesztésének pionírjait, hogy modernizálják a székely ábécét, tankönyveket írjanak, szakköröket és rovásírás-versenyeket szervezzenek. Kétségtelen, hogy sokan közülük könnyen sodródtak a politika környékére, ha ott örömmel fogadták sokkal inkább érzelmen, mint érveken alapuló, nem egyszer ezoterikus nézeteiket, és könnyebben találtak támogatást – szemben a tudományos élet természetes tartózkodásával.

3.kép. Mokry-Mészáros Dezső Rovás III. c. rajza 1938-ból (közli: Váraljai Anna: Mokry. Idegen világ. Mokry-Mészáros Dezső művészete, 2017)

A székely írásról szóló irodalom szerkezete már ekkor jelentősen megváltozott: az arányok végképp a komolytalan találgatások, a tudományos kontroll nélküli munkák javára tolódtak el – ezek széles skálán helyezkednek el az egyes nézetek igazolható részelemeinek tartalmát, illetve a fantázia szabadságát illetően. A székely írás szimbolikus értelmezésében azonban az igazán nagy fordulat a XXI. század első évtizedében következett be: a székely írás az infokommunikációs eszközöknek köszönhetően vált széles körben megismerhető „ősi magyar kincsé”, a jelenkori politikai diszkurzusban pedig a kultuszt propagáló politikai erők narratívája szerint az egyik legfontosabb szimbólummá, amely a magyarság nemzeti identitását reprezentálja.

A modern kultusz igen sokrétű. Rétegzettségét vizsgálhatjuk például a résztvevők csoportjai szerint, aszerint, hogy milyen ábécét preferálnak, mi a fő tevékenységük, milyen nézeteket vallanak a székely írás eredetéről és írástörténeti kapcsolatairól, kapcsolódnak-e valamilyen ezoterikus irányzathoz, kötődnek-e politikai párthoz vagy holdudvarhoz stb. Ezek a vizsgálati szempontok nem azonos halmazokat rajzolnak körül, a kultusz körei mégis többé-kevésbé stabil kapcsolathálóba rendeződnek. Egyes kiemelt jelentőségűnek ítélt vitapontok – ilyen volt például a Unicode-vita – értelemszerűen élesebbé teszik a különbségeket, erősítik a hálót az egyes csomópontok körül. Egy vonatkozásban azonban az egyébként egymással sokszor hadakozó ellenlábások is azonosak egymással: a székely írást a teljes magyarság örökségének tartják.⁵³

4. Magyar Adorján ábécéje egy 2014-es kártyanaptáron, Nyers Csaba munkája (hirdeti a bigbandi-oldal: <https://bigbandi.hu/spd/450545/Szekely-magyar-rovasiras-kartyanaptar-2014>)

⁵³ A kultusz megteremtőinek, fenntartóinak és támogatóinak a hálózatát, értékrendjét, a kultusz rétegzettségét, illetve ellenzőinek motivációit, ideológiáit egy több mint három évig

A „rovásírás” megítélése Magyarországon

2016 őszén 1177 fős, országos reprezentatív mintán⁵⁴ végzett kutatással térképeztük föl, miként vélekedik a magyar felnőtt lakosság a „rovásírásról”.⁵⁵ Az adatközlőknek több kérdést tettünk föl, az ezekre adott válaszok ismeretése jelen írásnak nem tárgya, de a legfontosabb háttérinformációkat és a „székely vagy magyar” megítélés szempontjából releváns kérdés adatait érdemes megismernünk.

Ami a hátteret illeti:⁵⁶ 2016 őszén a felnőtt magyar lakosság fele tudta megmondani, amikor képen székely betűket látott, hogy milyen írást lát, de 77 százalékuk hallott már a rovásírásról. A betűk fölismerésében a válaszok szignifikáns, de gyenge összefüggést mutattak a nemmel mint változóval: a férfiak 54, a nők 44 százaléka tudta, milyen írást lát. Erősebb az összefüggés a végzettséggel: minél magasabb, annál többen ismerték föl a betűket. A rovásírásról legtöbben a 30–60 közötti korosztályból hallottak, az ennél fiatalabbak és idősebbek kevésbé, de még mindig igen magas arányban (68, illetve 71%). Közepesen erős viszont az összefüggés a végzettséget figyelembe véve: a legfeljebb 8 osztályt végzettek 52, a diplomások 97 százaléka hallott már a rovásírásról. A pártszimpátiával is mutatkozik némi, bár nagyon enyhe összefüggés. Azt találtuk, hogy a Fidesz-KDNP (56%), a Jobbik (54%), a DK (50%), az MSZP (46%) és az LMP (52%) szavazói enyhe eltérést mutatnak a betűk fölismerésében.

Zárt kérdéssel megkérdeztük az adatközlőket arról, mit gondolnak a rovásírásról. A válaszlehetőségek a következők voltak:

Mit gondol a rovásírásról?

1. ez az emberiség első írása
2. a latin írás előtt ezt használták a magyarok

tartó, szociálantropológiai, antropológiai, szociológiai módszereket alkalmazó empirikus kutatással vizsgáljuk. A kutatást az OTKA K 115748 pályázata keretében végeztük. Az eredményeket tanulmányokban és kötetben tesszük majd hozzáférhetővé. A jelenkori kultuszra vonatkozó megjegyzések és adatok ebből a kutatásból származnak.

⁵⁴ A minta életkor, nem, településtípus és végzettség szerint reprezentálja a felnőtt magyar lakosságot; a fölmérés egyéb részeiből adataink vannak a válaszadók pártszimpátiájáról is.

⁵⁵ A kutatásban a székely írás közbeszédben megszokott nevét használtuk, részben az azonosíthatóság kedvéért, részben azért, mert szerettük volna lemérni, mennyire kötik ma Magyarországon a székelyekhez, mennyien a magyarság egészéhez ezt az írást, és az elnevezéssel nem akartuk befolyásolni a válaszadókat. Természetesen a *magyar* jelzőt sem használtuk az írás megnevezésekor.

⁵⁶ Az adatokat Tóth Andrea elemezte.

3. régi írás, de eredetileg csak a székelyek írtak vele
4. nem volt ilyen, csak kitaláció az egész
5. nem tudok róla semmit

Az összes válaszadó fele választotta a legkevésbé szélsőségesnek ítéltető válaszokat (1. és 4.), és egyharmaduk vallotta be, hogy nem tud róla semmit:

<i>Mit gondol a rovásírásról (N=1173)</i>	
Nem ad választ	3
Ez az emberiség első írása	15
A latin írás előtt ezt használták a magyarok	28
Régi írás, de eredetileg csak a székelyek írtak vele	22
Nem volt ilyen, csak kitaláció az egész	2
Nem tudok róla semmit	29
Egyéb	1
<i>Összesen</i>	<i>100</i>

A válaszok megoszlása itt is szignifikáns, bár gyenge összefüggést mutat az iskolázottsággal: a diplomások 38 százaléka válaszolta, hogy a latin írás előtt ezt használták a magyarok, 30 százalékuk pedig, hogy a székelyek írása volt. A legfeljebb 8 osztályt végzettek körében ez a két arány 17, illetve 14 százalék (ők legmagasabb arányban, 47 százalékban azt válaszolták, hogy nem tudnak róla semmit, szemben a diplomások 13 százalékával).

Különösen érdekes lehet, hogyan oszlanak meg a válaszok pártszimpátia szerint.⁵⁷ A mintában szereplő, de a kis elemszám miatt értelmezhetetlen eredményt adó kisebb pártokat figyelmen kívül hagyva azt látjuk, hogy a legkevésbé azok tudnak róla bármit (vagy azoknak van kedvük legkevésbé válaszolni), akik nem akarnak szavazni, nem mondják meg, melyik pártra szavaznak, illetve nem tudják, kire szavaznának. A pártok szimpatizánsai inkább a teljes magyarsághoz kapcsolják a székely írást, kevésbé a székelyekhez, kivéve a Jobbik szavazóit, ahol éppen fordítva van.

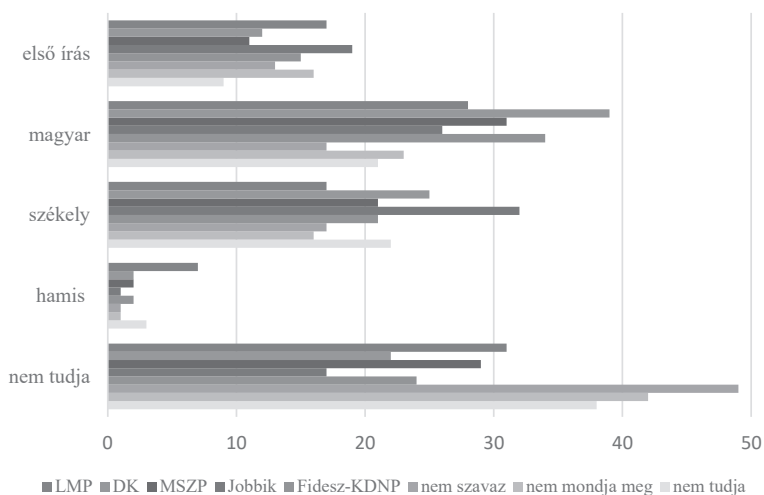
Az alábbi oszlopdiagram azt mutatja, hogy a pártok szimpatizánsai válaszáinak milyen a belső megoszlásuk. Ebből azt látjuk, hogy a romantikus (sokszor ezoterikus) kultuszhoz kötődő „ez az emberiség első írása” választ a Jobbik szimpatizánsai közül adták legmagasabb arányban. Egyedül a Jobbik szavazói tartják a rovásírást inkább székelynek, a többi párt választói

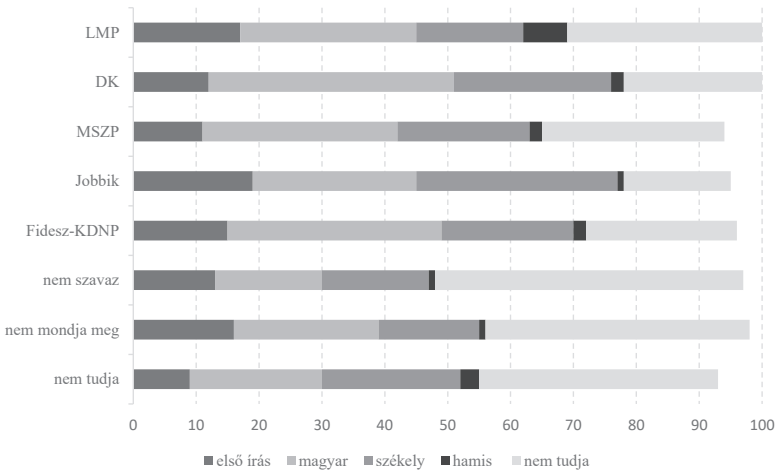
⁵⁷ Ahol a sorösszegek 100%-nál kisebbek, ott voltak választ egyáltalán nem adók, ez a táblázatban és a diagramokban nincs föltüntetve.

<i>Kire szavazna?</i>	<i>első írás</i>	<i>magyar</i>	<i>székely</i>	<i>hamis</i>	<i>nem tudja</i>
nem tudja	9%	21%	22%	3%	38%
nem mondja meg	16%	23%	16%	1%	42%
nem szavaz	13%	17%	17%	1%	49%
Fidesz-KDNP	15%	34%	21%	2%	24%
Jobbik	19%	26%	32%	1%	17%
MSZP	11%	31%	21%	2%	29%
DK	12%	39%	25%	2%	22%
LMP	17%	28%	17%	7%	31%

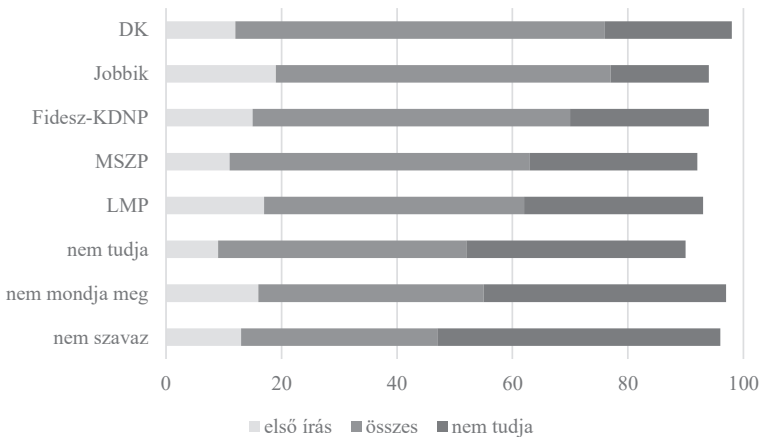
nagyobb arányban választották azt, hogy a magyarok régi írása. Föltűnő lehet az LMP szimpatizánsainak magas aránya egyrészt „az emberiség első írása”, másrészt a „hamis, nem volt ilyen”, harmadrészt a „nem tudok róla semmit” kategóriában, az LMP adatait azonban óvatosan kell értelmeznünk, mert nagyon kicsik az elemszámok az egyes cellákban.

A Jobbik szavazói gondolják legkevésbé magukról, hogy semmit nem tudnak erről az írásról, a DK választói adták a legmagasabb arányban azt a választ, hogy magyarnak tartják a rovásírást, de nem sokkal kevesebben választották ezt a Fidesz-KDNP szavazói sem.

Ha a két „középső” választ nézzük, a magyart, illetve a székeleyt – mint olyat, amelyik a legkevésbé romantikus s a legkevésbé elutasító –, akkor ezek összege is a DK szimpatizánsai között a legmagasabb: 64% (a sorok bal oldali része). Az alábbi diagramon az oszlopok középső része azt az arányt mutatja, hányan választották azt, hogy „nem tudok róla semmit”, a bal oldali sáv pedig azt, hányan gondolják az adott párt választói közül, hogy a rovásírás az emberiség első írása. Ez a diagram azt is mutatja, hogy a rovásírás megítélésében – az eredetét illetően – az LMP szavazói inkább a bizonytalanokhoz, választ nem adókhöz állnak közelebb, mint a többi párt szimpatizánsai.

Székely-e a ma székely írás?

Noha az utóbbi években néhány empirikus vizsgálat érintette a székely identitás kérdését, arról egyelőre nincs az előzőhöz hasonlóan részletes adatunk, hogyan ítélik meg a székely írás mai kultuszát Székelyföldön – e kutatásoknak nem ez állt a fókuszában.

Hermann Gusztáv Mihály és Orbán Zsolt a székely történeti tudat alakulását elemezve a jelenkori székely identitás legfontosabb elemeit kísérelte meg föltárni, legalábbis ezek egy részét: négy zárt kérdést tettek föl az adatközlőknek, ebből három kifejezetten a székely történeti tudathoz kötődik – kettő az eredettudathoz –, a negyedik is tartalmaz ilyen elemet.⁵⁸

Az első kérdés az volt, hogy 1. *Ki volt az Ön személyes meggyőződése szerint Csaba királyfi?* A megkérdezettek három lehetőségből választhattak:

- a) *Attila király fia, a székelyek őse*
- b) *Hadvezér a magyarok kalandozásának korából*
- c) *Mondai alak, a valóságban nem létezett.*

A második kérdés: 2. *Mit tart a székelyek eredetéről?* Itt négy válaszlehetőség volt:

- a) *Attila hunjainak utódai*
- b) *Avarok utódai*
- c) *Magyarok, nemcsak nyelvük, hanem származásuk szerint is*
- d) *Más, ismeretlen keleti nép leszármazottai.*

A harmadik és negyedik kérdésre ismét három válaszlehetőség volt: 3. *Mit emelne ki (mit tart a legfontosabbnak) a székely történelemből?*

- a) *a hun származást*
- b) *katonai és határvédő szolgálatukat*
- c) *a régi korokban működő önkormányzati szerveződésüket.*

4. *Elsősorban mi tartja össze a jelenlegi székelységet?*

- a) *közös eredetük és történelmük tudata*
- b) *természeti–földrajzi tényezők*
- c) *a székely vidékek közti gazdasági kapcsolatok.*

⁵⁸ Hermann Gusztáv Mihály – Orbán Zsolt: *Csillagösvény és göröngyös út. Mítosz és történelem a székelység tudatában.* Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018.

A kutatás nem reprezentatív adatközlői mintával dolgozott: a korábban Székelyudvarhelyen végzett tanárok által tanított gyerekek szüleinek tették föl a kérdéseket. Ugyanakkor törekedtek arra, hogy valamennyi egykori székely székéből és fiókszékéből legyen adat, hogy városok és falvak is legyenek a kutatópontok között, nagyjából úgy fölépítve a mintát, hogy közelítsen a székelyföldi városok és falvak lakossági arányaihoz, és figyeltek arra, hogy a minta arányos legyen végzettség és nem, valamint életkor tekintetében. Végül harmincnolc településről – tíz városból és huszonnyolc faluból – állt össze a minta, összesen 1008 kérdőívet dolgoztak föl.

A vizsgálat némiképpen váratlan eredményt hozott annyiban, hogy a hipotézisekkel szemben a hagyományos székely történeti tudat megjelenésének valószínűsége az iskolázottsággal nő – bár egyébként is igen magas, a megkérdezettek 64 százaléka válaszolt úgy, hogy Csaba Attila fia, 55 százalék szerint a székelyek Attila népe. A harmadik kérdésre a legtöbben a székelyek egykori határőrszerepét tartották legfontosabbnak (42 százalék), de a hun származást is sokan gondolják nagyon fontosnak (32 százalék). Azt, hogy mindezt érdemes komolyan venni a székely identitás szempontjából, a negyedik kérdésre adott válaszok mutatják: csaknem a válaszadók negyötöde (79 százalékuk) szerint a székelységet közös eredetük és történelmük tudata tartja össze. A válaszokban sem életkor, sem nemek, sem településtípus szerint nem volt számottevő eltérés. Elképzelhető persze, hogy interjúhelyzetben vagy nyitott kérdésekkel más válaszok születtek volna, vagy legalábbis más tényezőket is említettek volna, amit a székely identitás szempontjából fontosnak tartanak, azt mindenesetre jelzi ez a kutatás, hogy a hagyományos székely történeti tudatnak az adatközlők nagy része ma is fontos szerepet tulajdonít.

Mindezek alapján (is) kézenfekvő volna, hogy a székelyek továbbra is markáns identitásjelző szerepet szánjanak a róluk elnevezett írásnak – mint a huntudathoz kötődő, látványos, eredetileg csak Székelyföldre jellemző szimbólumnak –, mégis úgy tűnik, hogy kevésbé kedvelt eleme a márkázásnak, mint a *székely* szó maga, a *góbé*, a *Hargita*, a székely zászló és a zászló színei, elemei, esetleg a stilizált székely kapu. Székelyföldön is vannak székely betűkkel írt településnév-táblák, de az arányokat tekintve jóval kevesebb, mint Magyarországon.⁵⁹

⁵⁹ Ennek több oka lehet, elsősorban valószínűleg az, hogy a magyarországi táblaállítások legintenzívebb időszakában a legtöbb táblaavatás politikai aktus is volt, szorosan kötődött a Jobbik székely írással kapcsolatos kampányához.

Nem kerül elő a székely írás azokban az interjúkban sem, amelyeket a Sapientia Tudományegyetem Csíkszeredai Karának Szemeisztosz kutatócsoportja végzett Hubbes László Attila vezetésével. Ez a kutatás az új nemzeti mitológiákat, az alternatív magyarságméleteket kutatta, különös tekintettel arra, hogyan viszonyulnak ezek a helyi köztudatban élő hun-székely rokonság hagyományához.⁶⁰ Az új nemzeti mítoszokban hívő, azokat terjesztő helyi véleményformálókkal készítették interjúkat, itt tehát a megkérdezettek szabadon beszélhettek az általuk fontosnak tartott, székelyekhez kapcsolódó hagyományelemekről, de a „rovásírás” ezekben a beszélgetésekben sem jelent meg, annak ellenére, hogy a Székelyföldhöz szorosan kötődő mítoszokban fontos szerepet kap: Czibalmas Tivadar pallagkultúra-elméletében is, Barabási Lászlónál is, aki a székely jelsort minden más írás őskének véli.⁶¹ Úgy tűnik, a megkérdezettek a Magyarországról érkező ezoterikus szellemi importnak más elemeit fontosabbnak vélték. A kutatás későbbi szakaszában kiderült, hogy igen fontos szerepet kaptak például a mítosznak azon elemei, amelyek valamilyen módon a közösségi spirituális gyógyító tevékenységgel vannak összefüggésben.⁶²

Azt, hogy a székely írás milyen szerepet tölt ma be a székely identitáskonstrukciókban, megfelelő kutatások híján egyelőre csak sejtjük. Vanak településnév-táblák, de kisebb arányban, mint Magyarországon, viszont főként faragottak – mintha ezzel inkább a hagyományörzés fejeződne ki, nem árt azonban óvatosnak lennünk a következtetésekkel, mert fából készült táblákat Magyarországon is szép számmal találunk. Nem említették azokban az interjúkban, amelyeket az új nemzeti mítosz vizsgálatakor készítették, de fontos szerepet játszik a közelmúlt szorosan a székelységhez kapcsolódó

⁶⁰ Hubbes László: Régi-új szakrális nemzetszimbólumok Székelyföldön. In: Hubbes László Attila – Povedák István (szerk.), *Már a múlt sem a régi... Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése*. Szeged: MTA-SZTE Vallási Kultúratudományi Csoport, 2015. 241–261.

⁶¹ Czibalmas Tivadar szerint Erdélyben, elsősorban Székelyföldön teraszos földformációk (pallagok) figyelhetők meg, ezeket a székelyek elődei hozták létre, akik az Iker csillagképből származtak, s a pallagépítés tudományát onnan hozták magukkal (Czibalmas Tivadar: *Az őshaza. Hol voltunk 35 ezer éve?* https://www.youtube.com/watch?v=-3aOGN1Kysog&index=6&list=PLY7TVIup4s0-tE_nmuoOF6bM_aNEXIjQ&t=0s). Barabási László: *Hol vagytok székelyek?* Pilisszentiván: Frig Kiadó, 2005a. Barabási László: *Székely-magyar történelem Attilától máig*. Pilisszentiván: Frig Kiadó, 2005b.

⁶² Hubbes László Attila – Fejes Ildikó – Mihály Vilma-Irén: *A közösséggyógyítás diskurzusai és rítusai az új nemzeti mitológia székelyföldi változataiban*. Kézirat, előadásként elhangzott 2016-ban a pécsi VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus Vallástudományi szekciójában. Köszönöm Hubbes László Attilának, hogy a kéziratot rendelkezésemre bocsátotta.

őseredet-elméleteiben. A székely írás talán azért kap a vártnál kisebb jelentőséget, mert az új nemzeti mitológia elemeinek jelentős része magyarországi import, és az okok között mindenképpen ott van, hogy a „rovásírás” a XX. századtól döntően „magyarként” s nem székelyként értelmeződött, a jelenkori kultusz pedig ezt jócskán megerősíti. A székely írás ebben az értelmezésben kevésbé alkalmas a nem székely magyaroktól való elkülönülés jelzésére, mint a kizárólag a székelységhez köthető elemek (góbéság, Hargita, székely dialektusok, himnusz, zászló, a Serleg stb.). Mint identitásjelző szimbólum elsősorban arra alkalmas, hogy a székelyek elsőbbségének, kiválóságának bizonyítékaként lehessen fölmutatni – ez a szerep lényegében megegyezik a Thuróczy János által megteremtett nem székely hagyománnyal.

Szintén nincsenek adataink arról, mennyire tekintik a székelyek a székely írást a hunok örökségének. Ezt igen érdemes volna megvizsgálni: a székelyek huntudata, mint a fönthebbi vizsgálat mutatta, nagyon erős, a székely írást pedig a XV. század végétől kezdve hosszú ideig a hunhagyomány kiemelkedően fontos elemeként – a hun származás egyik legfontosabb bizonyítékaként – értelmezték. Ugyanakkor ez az értelmezés elsősorban a tudós hagyományozódásban maradt meg, nem látjuk nyomát, hogy Székelyföldön széles körben elterjedt volna, s annak sem, hogy az erőteljesen kifejeződő hun-székely származás tudatával valamikor összekapcsolódott volna. A székelyek hunhagyománya egyébként is eltér némiképpen a nem székely magyartól, hiszen saját központi alakja van, Csaba. Csaba mondai alakja ideális székely-ős: az általa megteremtett személyesség közvetlenebbé teszi a leszármazási kapcsolatot Attila hunjai és a székelyek közt, saját, csak a székelyekre vonatkozó monda épült köré, amely a székely eredettudatban fontosabb, mint az elvontabb Kézai–Thuróczy-féle „minden magyar hun ivadék” változat. A Csaba-monda lehetőséget teremt arra is, hogy a székelyek az összmagyarság eredetlegendájába illeszkedve mégis megkülönböztessék magukat a nemszékelyektől.

Összegzés

A székely írás egyik sajátossága, hogy más írásokkal szemben lényegében nincs olyan emléke, amelyben a kommunikációs (információközlő) tartalom szignifikánsan jelen volna: használatának elsődleges motivációja teljes ismert története folyamán mindvégig az identitásjelzés volt. Ugyanakkor az identitásjelző funkció jelentősen változott a XIII. századtól napjainkig. Autentikus „népi” (nem beazonosítható értelmiségiectől származó) használata csak

Székelyföldön mutatható ki, a ma ismert emlékek révén a XIII. és a XVII. század közötti időszakban. Ugyanakkor a székelyek betűi már Hunyadi Mátyás idején kikerültek Székelyföldről, és az udvar ideológiai céljainak megfelelően változott meg identitásjelző szerepük is, ekkor vált a székely írás a hun-hagyomány részévé, s ebben a funkcióban már a teljes magyarság egykori írásaként értelmeződött. Az elkövetkező évszázadokban párhuzamosan volt a székely írás Székelyföldön a székely, azonkívül a hun-magyar identitás fölmutatásának egyik eszköze. A XX. században s különösen az 1980-as évektől föléledő kultusz azonban már elsődlegesen magyar írásként definiálta, s az utóbbi egy évtizedben jelentősen megerősödött kultuszban is ezt a funkciót tulajdonítják neki. Talán ennek is köszönhető, hogy ma kevésbé markánsan használják a székely identitás jelzésére, mint más sztereotipikus identitás-elemeket. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy teljesen hiányozna a székely identitás jeltárából, de az új nemzeti mítoszokban akkor sem kizárólag a székelyek örökségéért jelenik meg, ha a mítosz elsődlegesen Székelyföldhöz vagy a székelyekhez kötődik, hanem a leginkább a székelyek által megőrzött – s ezzel a székelyek elsőbbségét és kiválóságát igazoló – hagyatékként. A székely írás, elsősorban a virágzó magyarországi kultusz miatt – ma legalábbis így látszik –, a közeljövőben nem lesz képes hasonló szerepet betölteni a székely identitáskonstrukciókban, mint a csak a székelyekhez kapcsolódó identításelemek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barabási László: *Hol vagytok, székelyek?* Pilisszentiván: Frig Kiadó, 2005a.
- Barabási László: *Székely-magyar történelem Attilától máig.* Pilisszentiván: Frig Kiadó, 2005b.
- Benkő Elek: Egy újabb rovásírásos emlék Erdélyből. *Magyar Nyelv* 68, 1972. 453.
- Benkő Elek: Középkori feliratok Dálnokon. *Korunk* 40, 1981. 138–145.
- Benkő Elek: Rugonfalva középkori emlékei. *Erdélyi Múzeum* 53, 1991. 15–28.
- Benkő Elek: Középkori rovásfelirat Vargyasról. *Magyar Nyelv* 90, 1994a. 487–489.
- Benkő Elek: Rovásírásos bejegyzések Miskolci Csulyak István peregrinációs albumában. *Erdélyi Múzeum* 56, 1994b. 81–83.
- Benkő Elek: A székely rovásírás korai emlékei. A székelydályai felirat. *Magyar Nyelv*, 92, 1996a. 75–80.
- Benkő Elek: A siménfalvi rovásémlék és köre. In: Kovács András – Sipos Gábor – Tonk Sándor (szerk.), *Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára.* Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1996b. 55–64.
- Benkő Elek: *A középkori Székelyföld 1–2.* Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet, 2012.

- Benkő Elek: A székely írás emlékei. In: Sudár Balázs és tsai (szerk.), *Magyar őstörténet – tudomány és hagyományörzés*. Budapest: MTA BTK. 311–327
- Bonfini, Antonio: *A magyar történelem tízedei*. Ford.: Kulcsár Péter. Budapest: Balassi, 1995.
- Coulmas, Florian: *Writing Systems: An Introduction to Their Linguistic Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Czibalmás Tivadar: *Az őshaza. Hol voltunk 35 ezer éve?* https://www.youtube.com/watch?v=3aOGN1Kysog&index=6&list=PLY7TVIup4s0-tE_nmuoOF6bM_aNEXIjQ&t=0s
- Entz Géza: XV–XVIII. századi bekarcolások falfestményeken. *Archeológiai Értesítő*, 79, 1952. 131–132.
- Ferenczi Géza: A székely rovásírás Erdélyben ma létező emlékei. In: *Rovásírás a Kárpát-medencében*. Szerk.: Sándor Klára. Szeged, 1992. 51–67.
- Ferenczi Géza – Ferenczi István: Magyar rovásírásos emlékek. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok*, Bukarest: Kriterion, 1979. 9–32.
- Förköli Gábor – Tubay Tiziano: Székely írásos verskompiláció magyar nyelven Ágost wolffenbütteli herceg florilegiumából. *Magyar Könyvszemle*, 131(4), 2017. 443–459.
- Hegedűs József: *Hiedelem és valóság. Külföldi és hazai nézetek a magyar nyelv rokonságáról*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003.
- Hermann Gusztáv Mihály – Orbán Zsolt: *Csillagösvény és göröngyös út. Mítosz és történelem a székeleytség tudatában*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018.
- Horváth Iván: *Gépeskönyv*. Budapest: Balassi, 2006.
- Hubbes László: Régi-új szakrális nemzetszimbólumok Székelyföldön. In: Hubbes László Attila – Povedák István (szerk.), *Már a múlt sem a régi... Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése*. Szeged: MTA-SZTE Vallási Kultúratudományi Csoport, 2015. 241–261.
- Hubbes László Attila – Fejes Ildikó – Mihály Vilma Irén: *A közösséggyógyítás diskurzusai és rítusai az új nemzeti mitológia székelyföldi változataiban*. Kézirat, előadásként elhangzott 2016-ban a pécsi VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus Vallástudományi szekciójában.
- Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*. Ford.: Bollók János. Budapest: Osiris, 1999. 101–102.
- Kristó Gyula: *A székeleyk eredetéről*. Szeged, 1996.
- Libisch Győző: Forrai Sándor. *Turán* 10(2), 2007.
- Melich János: Néhány megjegyzés a székely írásról. *Magyar Nyelv* 21, 1925. 153–159.
- Mike Bálint – Kósa Ferenc: A dálnoki református templom és rovásfelirata. *Korunk* 15, 1981. 214–219.
- Németh Gyula: A régi magyar írás eredete. *Nyelvtudományi Közlemények* 45, 1917–1920. 21–44.
- Németh Gyula: *A magyar rovásírás*. Budapest: a Magyar nyelvtudomány kézikönyve II/2. füzet, 1934.

- Németh Gyula: A székely írás új emléke: a homoródkarácsonyfalvi felirat. *Magyar Nyelv*, 41, 1945. 1–5, 11–16.
- Oláh Miklós: *Hungária. Athila*. Budapest: Osiris, 2000.
- Ráduly János: A bágyi rovásfelirat, 2013. *e-Népújság.ro*. <http://www.e-nepujstag.ro/op/article/bágyi-rovásfelirat>.
- Róna-Tas András: *A honfoglaló magyar nép*, Budapest: Balassi, 1996.
- Róna-Tas András: A székelyek ősi kincse: a rovásírás. *Keletkutatás*, 2017 Tavasz, 5–16.
- Sándor Klára: *A Bolognai Rovásemlék*. Szeged: Magyar Őstörténeti Kutatócsoport, 1991.
- Sándor Klára (szerk.): *Rovásírás a Kárpát-medencében*. Szeged: Magyar Őstörténeti Kutatócsoport, 1992.
- Sándor Klára: A gelencei rovásírásos felirat. *Magyar Nyelv* 92, 1996. 80–82.
- Sándor Klára: *A székely írás nyomában*. Budapest: Typotex, 2014a.
- Sándor Klára: A székely írás Székelyföldön kívüli használatának kezdetei. In: Sudár Balázs és tsai (szerk.), *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*, Budapest: MTA BTK. 2014b. 329–342.
- Sándor Klára: Új székely írásos nyelvemlék – szenzációs lelet? *Nyelv és tudomány*, 2015. augusztus 25. <https://www.nyest.hu/hirek/uj-szekely-irasos-emlek-szeke-lyudvarhelyrol>
- Sándor Klára: *A székely írás reneszánsza*. Budapest: Typotex, 2017a.
- Sándor Klára: A székely írás kutatása és a nemzeti gondolat. In: Bollók Ádám (szerk.), *Nemzet és tudomány Magyarországon a 19. században*, Budapest: MTA BTK. 2017b. 27–47.
- Sebba, Mark: Sociolinguistic approaches to writing systems research. *Writing Systems Research*, 1(1), 2009. 35–49.
- Sebestyén Gyula: *Rovás és rovásírás*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1909 [reprint: 2002, Budapest: Tinta].
- Szabó Károly: Az enlakai egyház őszékely betűkkel irt felirata. *Koszorú*, 2, 1864. 522–523.
- Szabó Károly: A régi hun-székely írásról. *Budapesti Szemle*, 5, 1866a. 14–17, 114–143.
- Szabó Károly: A régi hun-székely írásról. *Budapesti Szemle*, 6, 1866b. 18–20, 106–130, 233–277.
- Székely István: *Krónika ez világnak jeles dolgairól*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1960.
- Szelp Szabolcs: A Nikolsburgi ábécé szerzősége és keletkezési ideje. *Magyar Nyelv* 107, 2011. 407–428.
- Thuróczy János: *A magyarok krónikája*. Ford.: Bellus Ibolya. Budapest: Osiris, 2001. 10.
- Unseth, Peter: The sociolinguistics of script choice: an introduction. *International Journal of Sociology of Language*, 192, 2008. 1–4.
- Vékony Gábor: *A székely írás emlékei, kapcsolatai, története*. Budapest: Nap Kiadó, 2004.